

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Христя – старший викладач комплексної кафедри Інституту безперервної фахової освіти Придніпровської академії будівництва та архітектури.

Наукові інтереси: лексикологія, етнолінгвістика, комунікативна лінгвістика.

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ НАРОДНИХ ПРИКМЕТ НА МЕТРИЧНОМУ ТА МОРФОЛОГІЧНОМУ РІВНЯХ МОВИ

Тетяна ГУР'ЄВА (Харків, Україна)

У статті розглянуто засоби експресивності народних прикмет на метричному та морфологічному рівнях, а також проаналізовано народні прикмети криптокласу «October» і виявлено їх особливості.

The article deals with the ways of folk sign expressiveness on metric and morphological levels. Cryptoclass «October» folk signs have been analysed and their peculiarities have been revealed.

Розглядаючи питання експресивності, можна стверджувати, що народні прикмети є експресивними висловлюваннями. Експресивність, уособлюючи загальнолінгвістичну категорію, пов'язана зі здатністю висловлювання справляти на реципієнта певний прагматичний ефект.

Експресивність реалізується як спеціальними мовними засобами, які мали спочатку стильове, експресивне забарвлення, так і засобами неспеціальними, які здобувають експресію лише у контексті [4;110-115]. Своє вираження експресивність знаходить на всіх рівнях мови.

Найбільш експресивними рівнями в народних прикметах виокремлюємо лексичний та синтаксичний. Хоча детально досліджуючи ці пареміологічні вислови стверджуємо, що метричний та морфологічний рівні також мають імпліцитну та експліцитну експресивність. Розглянемо більш детально засоби вираження експресивності на метричному та морфологічному рівнях. На метричному рівні експресивність буде чітко вираженою і мати значний ефект на реципієнта. Народні прикмети майже завжди прагнуть до рими на ритму, що створює ще більшу виразність.

Рима у пареміях, і окремо у народних прикметах, відіграє організуючу роль. Досліджуючи риму у російській поезії та фольклорі, вважається, що критерієм правил римування є слухове сприйняття мовців [2;42].

У народних прикметах ми можемо спостерігати як точні, так і неточні рими. Неточною римою ми називаємо таку риму, яка базується на приблизній схожості звуків у клаузулах. Неточна рима являє собою співвідношення звуків, які зумовлені фонетичними та орфоепічними закономірностями [2;43].

Рима є співзвуччям закінчень слів у віршованих рядках, що складається з останнього наголошеного голосного і наступних за ним звуків. Рима може бути точною або неточною. Точна рима приводить до синтаксичного паралелізму, бо співвідношення наголошених і ненаголошених складів у першій та другій частині прикмети будуть повністю співпадати (народна прикмета частіше має структуру, яка складається, як правило, з двох частин, а також у прикметі, яка має лишу одну частину, можемо також спостерігати риму).

Виокремлено три явища неточної рими, яка характеризується співвідношенням звуків у словах, які римуються [2;43]:

1) усічення, одне слово відрізняється від іншого кількістю звуків, коли один чи декілька звуків випадають у одному зі слів. Усічення характерні, як правило, для кінцевих звуків синтагматично наголошених слів;

2) заміщення, у рівному віддаленні від наголосу на відповідних місцях двох слів, які римуються, розташовані різні звуки. Заміщення базуються на тому, де нема збігу одного чи декількох звуків у позанаголошеній частині наголошених слів. Розповсюджено заміщення кінцевих приголосних;

3) переміщення, два співзвучних закінчення складаються з однакових звуків, які розташовані у різному порядку. Переміщення, або метатеза – менш характерне явище для народних прикмет ніж усічення або заміщення. Воно може часто супроводжуватися усіченням та заміщенням.

Розглянувши явища точної та неточної рими, спробуємо довести, що для німецьких народних прикмет вони є типовими. Наведемо наступні приклади.

Проаналізуємо народні прикмети криптокласу «*Oktober*» їх ритм та риму.

Під криптокласом будемо, слідом за Е.Е. Тонковою, розуміти тематичну групу народних прикмет, які об'єднані базовим концептом, котрий відображає загальний денотат, навколо якого формується комплекс прикмет [5;48].

Oktober rau, Januar flau.

Hält der Oktober das Laub, wirbelt zu Weihnachten Staub.

Ist der Oktober warm und fein, kommt ein scharfer Winter hinterdrein.

Ist der Oktober kalt, so macht er für's nächste Jahr dem Raupenfraß halt.

Zu Ende Oktober Regen, bringt ein fruchtbar Jahr zuwegen.

Fällt im Oktober das Laub sehr schnell, ist der Winter bald zur Stell'.

Nichts kann mehr vor Raupen schützen, als Oktoberreis in Pfützen.

Im Oktober der Nebel viel, bringt der Winter Flockenspiel.

Bringt der Oktober viel Regen, so ist's für die Felder ein Segen.

Oktober – Sonnenschein schüttet Zucker in den Wein.

Gewitter im Oktober künden, dass du wirst nassen Winter finden.

Sitzt im Oktober das Laub noch am Baum, so fehlt ein strenger Winter kaum.

Wenn im Oktober der Täuber noch girrt, hat der Herbst sich schon geirrt.

Oktobersonne kocht den Wein und füllt auch große Körbe ein.

Wenn der Oktober nicht hilft, so ist dem Winzer nicht zu helfen.

Kommt die Feldmaus im Oktober ins Dorf, Sorge für Holz und Topf.

Wenn der Zugvogel im Oktober zeitig geht, der Winter vor der Türe steht.

Im Oktober Sturm und Wind, der frühe Winter kommen sind.

Viel Regen im Oktober, viel Schnee im Dezember.

Bringt der Oktober viel Frost und Wind, sind Januar und Februar lind.

Schneit's im Oktober gleich, dann wird der Winter weich.

Oktoberwind – glaube es mir – verkündet harten Winter dir!

Oktobergewitter sagen beständig, der kündige Winter bleibt wetterwendig.

Oktoberhimmel voller Sterne haben warme Öfen gerne.

Oktober, der fröhliche Wandersmann, der pinselt Wald, Weide und Hecken an.

Im Oktober Sturm und Wind uns frühen Winter kündigt.

Wie im Oktober die Regen hausen, so im Dezember die Winde sausen.

Der Oktober gibt uns Wein und sonnige Tage, aber auch Gicht und andere Plage.

Heller Oktober – windiger Winter.

Wenn der Oktober warm und trocken ist, so soll vor Weihnachten wenig Kälte zu erwarten sein.

Wenn's im Oktober wetterleuchtet, noch mancher Regen den Acker befeuchtet.

Komet im Oktober, macht Sturm und Frost zum Ober.

Oktoberschnee tut Pflanzen und Tieren weh.

Durch Oktobermücken lass dich nicht berücken.

Viel Wind im Oktober, lacht der Müller im Dezember.

Oktober und März gleichen sich abwärts.

Так, розглянувши прикмети криптокласу «*Oktober*», ми стверджуємо, що 70% народних прикмет мають точну риму, 6% не мають рими взагалі, 8% мають заміщення, типове явище неточної рими, а для 16% характерне усичення. Ритмічна організація народних прикмет має експресивний ефект та легко сприймається.

Морфологічні засоби, на відміну від синтаксичних та лексичних, мають значно менше емоційно-експресивних відтінків та значно відхиляються від загальної норми, оскільки морфологічний рівень мови виявляє більшу стійкість по відношенню до різних функціональних стилів, жанрів та типів мови [1;361].

Стилістична морфологія є також і синтаксичною морфологією, оскільки морфологічна форма слова отримує зміст у мовному процесі. Через вибір частин мови, стану та способу, категорій визначеності або невизначеності здійснюється відношення носія мови до дійсності, його оцінка та бачення об'єктивних фактів. Частини мови мають різноманітні стилістичні

можливості, бо від вибору частин мови залежить безпосередньо характер мовлення [6;101]. Як визначає Е.Різел, у художній літературі переважає в цілому дієслівний стиль (*der Verbalstil*), а у науковій та літературі офіційного стилю – номінативний стиль (*der Nominalstil*). Вивчаючи народні прикмети, які належать до побутового стилю та мають релевантні для нього ознаки конкретності, емоційності та невимушеності, ми стверджуємо, що у народних прикметах домінуючим буде саме номінативний стиль. Аналізуючи прикмети вище згаданого криптокласу, бачимо перевагу іменників та прикметників: *Regen, Wein, Schnee, wetterwendig, Sturm, Frost, gleich, weich, Wind, Himmel, Sterne, Tage, warm, trocken*.

На нашу думку, найбільш релевантними для народних прикмет будуть 2 категорії: категорія визначеності / невизначеності та способу. Категорія визначеності / невизначеності висловлюється за допомогою артикля. У побутовому стилі часто вживаються скорочені форми артикля ('nen, 'ne) та використовується визначений артикль перед власними назвами та у ситуаціях, де він не є граматично типовим.

*Oktober*sonne kocht **den** Wein und füllt auch große Körbe ein.

Der Oktober gibt uns Wein und sonnige Tage, aber auch Gicht und andere Plage.

...bringt **der** Januar milde Zeit

Слід також зазначити, що вживання визначеного артикля є також мовною особливістю [1;118].

Категорія способу представлена за допомогою потрібної опозиції: дійсний спосіб, умовний та наказовий. Спосіб, як і артикль, слугує передачі відношення мовця до реальності. Найбільш розповсюдженим у народних прикмет є дійсний спосіб, і цей спосіб слід розглядати як нейтральний, бо його вживання пов'язано з відображенням реальної об'єктивної дійсності. Слід звернути увагу, що майже у всіх народних прикметах вживається форма теперішнього часу – презент. Ця особливість змістової ознаки головного значення презенту – передача стану чи процесу у даний відрізок часу – визначає його підвищену можливість пристосовуватися до зовнішнього лексичного оточення та специфіки лексичного наповнення словоформи. Це створює сприятливі умови для визначення за допомогою презенту самих різноманітних відтінків емпіричного теперішнього часу, а також для їх транспозиції у сферу вживання форм минулого та майбутнього часів [3;75].

Виділяємо наступні види презенту:

1)актуальний (вказує на те, що дія відбувається на момент мовлення);

2)узуальний (висловлює характеристику мовця, предмета або дію, яка відбувається постійно);

3)сценічний (показує дію, яка відбувається не одночасно з моментом мовлення, а з одним з моментів сценічного часу);

4)історичний (спрямований на актуалізацію у свідомості адресата безпосереднього переживання подій, які відбулися у минулому);

5)емоційний (вживається у якості теперішнього емоційного, актуалізації минулого, мовець наново переживає минулі події);

5)екранізуючий (сприяє досягненню «ефекту псевдоактуальності» - для опису подій стосовно майбутнього);

6)футуральний (являє собою особливе вживання презенту у значенні майбутнього, розглядаючи детально розвиток презенту, може виникати «ефект квазітеперішнього»: мовець наче переживає у момент мовлення майбутню подію);

7)імперативний (вживається для вираження категоричного волевиявлення)

[3;75-77].

З вище встановлених видів виокремлюємо ті, які будуть релевантними для народних прикмет. Слід сказати, що народна прикмета має, як правило, двочленну структуру, де частіш за все, в одній частині є умова, а в іншій – прогноз. Тож чітко встановити вид презенту, який вживається, не легко, оскільки різні частини здатні нести різні відтінки. Вважаємо, що узуальний, екранізуючий та імперативний види презенту будуть найбільш властиві народним прикметам. Узуальний презент, вказуючи на постійну дію, є найбільш значимим.

Fällt im Oktober das Laub sehr schnell, ist der Winter bald zur Stell'.

Так, у прикметі спостерігаємо: якщо швидко у жовтні спаде листя, то слід скоро чекати на зиму. З прикмети ми постійно спостерігаємо, як швидко спадає листя, спостерігаємо з року в рік, тому можемо вважати граматичну форму теперішнього часу – узуальним презенсом. Але якщо подивитись з іншого боку, то у другій частині, де йдеться саме про прогноз, можна також стверджувати, що це екранізуючий презенс, де ми налаштуємося на швидкий прихід зими.

Наказовий спосіб є релевантним способом для народних прикмет, емоційно – експресивні можливості наказового способу залежать від лексичного наповнення речення, його синтаксичної структури (а також від інтонації речення).

Oktoberwind – glaube es mir – verkündet harten Winter dir!

Kommt die Feldmaus im Oktober ins Dorf, sorge für Holz und Topf.

Умовний спосіб не типовий для розмовної мови, він зустрічається у діловій мові та поезії, у народних прикметах їх можна зустріти як виняток у підрядних реченнях. Звернемо увагу також на називний відмінок іменників, який надає висловлюванню ще більшу експресію за умов відсутності у реченні експліцитно вираженого предикату. У цьому випадку акцент робиться на іменник у називному відмінку. Це явище є характерним для народних прикмет, оскільки деякі не мають присудку.

Oktober rau, Januar flau.

Viel Regen im Oktober, viel Schnee im Dezember.

Присудок може бути відсутнім у одній частині висловлювання.

Im Oktober Sturm und Wind, der frühe Winter kommen sind.

Суб'єктивно – модальні відтінки таких морфологічних структур можуть бути найрізноманітнішими: від вираження динамізму до створення статичних картин. При переносному вживанні морфологічних форм, їх основне граматичне значення зберігається, а контекстне значення має чисто функціональний характер, внаслідок цього суб'єктивно-модальні нашаровування можна визначити, виходячи з конкретної ситуації чи конкретного тексту [1;366]. У народних прикмет спостерігаємо вище вказані відтінки.

Розглянувши метричні та морфологічні особливості німецьких народних прикмет, можемо зробити наступний висновок: народні прикмети мають, як правило, точну риму, їм властиві ознаки експресивності на цих рівнях та ці ознаки мають значний прагматичний ефект на реципієнта, з точки зору ритміко – інтонаційної композиції найбільш розповсюдженою є двочленна форма, місце синтагматичного наголосу у інтонаційних частинах прикмет майже завжди співпадає, народні прикмети мають стилістико-морфологічні прийоми, які пов'язані з окремими частинами мови, а також мають чітку організацію на всіх рівнях мови. Перспективою нашого подальшого дослідження слугуватиме систематизація засобів експресивності всіх рівнів мови у лінгвістичній парадигмі.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Прогресс - Традиция; ИНФРА – М., 2004. – 416 с.
2. Иванова Н.Н. Структурно-семантические особенности и лингвокультурологический потенциал приметы. Дис. ... канд. филол. наук. 10.02.01.– Псков, 2005. – 274 с.
3. Мирский А.А., Баран И.Н. Презенс в современном немецком языке. Материалы ежегодной научной конференции преподавателей и аспирантов университета. 24-25 апр. 2007.: в 5 ч. Ч.3 /отв. ред. Н.П.Баранова. – Минск; МГЛУ, 2007. – С.74-77.
4. Ольховська Н. С. Прагматико – комунікативні особливості драматичних текстів та їх лінгвістична реалізація: Дис. ... канд.філол.наук: 10.02.04.– Харків, 2007. – 227 с.
5. Тонкова Е.Е. Народная примета с позиций лингвокогнитивистики и лингвокультурологии. Дис. ... канд.филол.наук. 10.02.01.– Белгород, 2007. – 189 с.
6. Riesel E., Schendels E. Deutsche Stilistik. Уч. пос. для студ. ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высшая школа, 1975. – 315 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Гур'сва - здобувач кафедри іноземних мов Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П.Василенка.

Наукові інтереси: стилістичні особливості народних прикмет.